

El moviment associatiu de les societats musicals de la Comunitat Valenciana al segle XXI

Josep Francesc ALMERIA SERRANO
President de la Federació de Societats Musicals
de la Comunitat Valenciana

És un fet notori i bastant comú, en tots els pobles del nostre món, que existisquen algunes característiques la singularitat de les quals fa que se'ls identifique immediatament i, també, d'altra banda, els diferencie dels altres pobles, les quals constitueixen el conjunt de senyals d'identitat d'aquesta col·lectivitat.

El nostre fenomen sociocultural, que va nàixer i es va desenvolupar com un grup eminentment *bandístic* en els seus orígens, ha anat evolucionant amb els temps fins a convertir-se en l'actual moviment associatiu de *societats musicals* (SM, d'ara endavant), una de les característiques més importants que identifiquen el poble valencià i el fan sentir-se orgullós de les seues arrels i cultura autòctons, la qual configura una realitat única en el món, considerada un exemple a seguir per molts altres països que prenen el nostre model com a referència obligada en la construcció d'un entramat sociocultural i educatiu arrelat al cor del poble i amb una marcada consciència de moviment associatiu.

1. Els orígens de les bandes de música

Tenim referències, encara que difuses, de l'actuació d'agrupacions musicals a les festes d'alguns pobles de les comarques centrals d'Alacant i València, a la fi del segle XVIII i principis del XIX, així com algunes joies documentals com l'acta fundacional de la Banda de Música de Muro (1805), en document notarial manuscrit, i l'acta fundacional de la Banda de Música de Ayre (1832), en aquell temps primera banda de Montroj, i el text del qual és conegut popularment com *En la encomienda de Montroy*. Amb més rigor, podem assegurar que les primeres bandes de música apareixen, llevat d'excepcions, al llarg del segle XIX,

especialment a partir de la seua segona dècada, com així escriu Rafael Coloma (1982),³ tot citant que:

en l'any 1817, la comparsa mora Llana, d'Alcoi, se li va ocórrer contractar a la petita banda del Batalló de Milicians Nacionals que guarnia la població, única entitat musical que hi havia en la vila.

L'origen d'aquestes primeres agrupacions de músics va estar, moltes vegades, lligat a centres religiosos, instructius, recreatius, casinos, institucions de caràcter militar, etc., i en altres ocasions, la seua existència es va deure a iniciatives personals d'un grup d'entusiastes de la música, o projectes individuals d'algun religiós il·lustrat, veí distingit, d'algun mecenes o d'algun protector de l'art, etc. Des de la seua aparició, les bandes de música participaven habitualment en els actes festius, religiosos, lúdics i cívics dels seus pobles d'origen, fins al punt que moltes d'aquestes manifestacions no s'entendrien sense la participació d'aquestes agrupacions musicals. Així mateix, realitzaven des de sempre un altre tipus d'actuacions artístiques, com a concerts i audicions, tant en espais tancats com en places i jardins públics, configurant l'única possibilitat del ciutadà mitjà de poder escoltar la música clàssica en actuacions en directe.

En suma, aquestes agrupacions van crear en les localitats d'origen uns espais de participació social universal on, després de les dures jornades de treball de l'època, en el camp o en la indústria, existia l'oportunitat de satisfer les necessitats humanes de sociabilitat i cultiu de l'art i la cultura, com una de les escasses opcions d'oci als pobles del nostre territori i com a alternativa a altres activitats poc constructives i aconsellables. El que en molts llocs estava reservat a l'elit social del moment, a les nostres terres va ser una oferta oberta per a qualsevol persona, sense menyscapte de la seua condició social, econòmica, religiosa o política.

Des del punt de vista de l'associacionisme i la sociologia, les primitives formacions *bandístiques* van sofrir un canvi davant la necessitat de ser espais socioculturals, agrupacions d'oci i opinió, on s'intercanviaven idees i es potenciava l'ensenyament musical i tot això dins del fòrum que ofería el casino de l'anomenat per tots *El Musical*, on s'ajuntaven gents de tota classe social, membres de totes les famílies del poble, tot creant convivència al marge d'ideologies i religions. El motiu és la important labor educativa que s'hi realitza, la cultura, l'oci, l'opinió, i no està a l'abast de tots els ciutadans si no és a través de les bandes dels pobles.

3 Rafael Coloma (1982), *Juan Cantó, artista molt laboriós*, Alcoi, Premi de Biografia del Certamen Periodístic i Literari convocat per l'Associació de Sant Jordi.

2. De les acadèmies a les escoles de música

Des dels seus inicis, fa més de dos-cents anys, aquestes bandes de música van crear estructures educatives simples per formar els seus membres, a les quals anomenaven *acadèmies*, terme que es va mantenir durant molt temps però que, a poc a poc, va donar pas a l'expressió *escola d'educands*, en què el seu objectiu principal era preparar els futurs músics que formarien part de la banda.

Des de 1994, aquestes escoles inscrites en el Registre de Centres Docents de la Comunitat Valenciana, van passar a denominar-se *escoles de música*, com a centres reconeguts d'ensenyament no reglat, tot podent accedir, des de 1996, al Programa Autonòmic de Finançament de la Conselleria d'Educació de la Generalitat Valenciana amb la finalitat de sufragar les despeses derivades de la contractació del professorat.

3. La Federació de Societats Musicals de la Comunitat Valenciana

Les primigènies bandes de música, aïllades des de la seua fundació i amb molt poca capacitat d'interlocució amb les institucions públiques i el govern centralista de l'època, decideixen crear una entitat associativa l'any 1968. Es crea, d'aquesta forma, la Federación Regional Valenciana de Sociedades Musicales, precursora de l'actual Federació de Societats Musicals de la Comunitat Valenciana (FSMCV).

A causa de la dimensió i importància adquirida pel fenomen social de les SM, i amb un oportú consens dels grups polítics del moment a instàncies de la FSMCV, s'aprova la Llei Valenciana de la Música en 1998, tot propiciant el desenvolupament de les SM i l'evolució de les seues escoles de música, que creixen tant en el nombre de centres inscrits en el registre com en el nombre d'alumnes matriculats, la qual cosa suposa la pedrera real de les SM valencianes. Així mateix, i a causa de l'increment experimentat en les hores d'ensenyament musical i en el nombre de professors contractats per aquestes escoles de música, es converteix també en una nova font de generació d'ocupació.

4. Un marc regulador: la Llei Valenciana de la Música

Des de l'aprovació de la Llei Valenciana de la Música, en 1998, i amb la creació de l'Institut Valencià de la Música (IVM), en aquests moments ja extint per la creació de l'ens CulturArts Generalitat, les competències en matèria de SM i pel que fa a les seues activitats musicals, tant en el seu vessant cultural com patrimonial, van passar a situar-se en el recentment creat institut.

Des d'aquell moment vam poder constatar tant el desenvolupament d'una sèrie de polítiques públiques, que donaven suport a la música i al nostre movi-

ment associatiu, com la insuficient dotació econòmica assignada a aquestes. I arribem a l'any 2009, en què el nostre col·lectiu comença a albirar les primeres notes d'aquella partitura dissonant que s'ha denominat *la crisi i les retallades*, amb minoracions a posteriori del 20% sobre programes completament executats i justificats. La reacció del col·lectiu no es fa esperar i, després d'esgotar totes les vies institucionals conegudes i per conèixer, la FSMCV ha de plantejar un conflicte obert a la Generalitat Valenciana a partir del mes de gener de 2010. Aquest conflicte, presentat públicament per la FSMCV a través del manifest *Més que música*, pretenia crear un estat d'opinió en la societat valenciana sota el lema «Quan els governs no protegeixen i desenvolupen la cultura dels seus propis pobles, perden la dignitat per a governar-los». D'aquesta forma, i després de molts mesos de sensibilització ciutadana i la major mobilització associativa realitzada des de la FSMCV en tota la seua història, es va produir, com a resultat, la desautorització, per part del president de la Generalitat Valenciana del llavors conseller d'Educació i de la consellera de Cultura, com a responsables polítics competents en aquesta matèria però absolutament incompetents per a resoldre els problemes plantejats pel nostre moviment associatiu. El president nomenà el llavors conseller de Governació com a únic interlocutor en matèria de bandes de música, SM i escoles de música, el setembre de 2010, tot assumint aquestes competències, i la FSMCV va aconseguir un acord amb aquest nou representant polític competent que va suposar l'assignació del major pressupost públic destinat per la Generalitat Valenciana al col·lectiu de les SM i les seues escoles de música fins aquell moment.

Sobtadament, i en el període preelectoral de la incipient tardor de 2010, el nostre col·lectiu associatiu va passar d'estar absolutament desconsiderat per la Generalitat Valenciana a ser considerat com el més important senyal d'identitat del poble valencià. Caldrà que el sentit comú de cadascú valore la profunditat d'aquests esdeveniments.

D'altra banda, el mateix desenvolupament de les escoles de música, les noves demandes socials i educatives i la conjuntura de crisi de la primera dècada del segle XXI han provocat la necessitat de realitzar una redefinició del model de les escoles de música valencianes. I per a això es va formar una comissió de treball mixta entre les conselleries de Governació i Educació i la mateixa FSMCV per abordar el projecte. Les grans línies d'aquest nou model han diferenciat el projecte educatiu de les escoles de música del model *conservatori*, tot flexibilitzant els projectes curriculars en un enfocament d'educació al llarg de la vida. Aquest treball docent requereix estabilitat del professorat, compromís amb el projecte i objectius de cada escola i disposar de sistemes de participació de tots els col·lectius implicats, tot adoptant un model innovador i creatiu que proporcione una proposta de valor pròpia i diferent a la dels conservatoris.

Ara, sembla prou clar que el futur del nostre moviment associatiu probablement passa per la completa assumpció del concepte de societat musical, com a entitats de caràcter privat, sense ànim de lucre, constituïdes legalment i inscrites en un registre públic, sobiranes en el seu govern i gestió i amb una massa social adequada i suficient per donar suport al projecte. A més, hauran d'estar relacionades amb la societat pròxima on es desenvolupen, tot col·laborant estretament amb els seus ciutadans i institucions i mantenint necessàriament una escola de música que garantisca la sostenibilitat del projecte, així com, almenys, una agrupació artística de caràcter musical, siga o no siga una banda de música.

D'aquesta forma, les bandes de música, ara convertides en societats musicals, disposaran de tot el necessari per enfrontar un futur complex en què la sostenibilitat i la qualitat de la proposta de valor a l'entorn pròxim seran determinants de la seua supervivència.

5. El concepte de *societat musical*

L'actual FSMCV ha recollit la vocació explícita per l'articulació del concepte de *societat musical*, més enllà de l'estricta consideració dels nostres associats com a bandes de música. D'això és prova el que, en el mes de març de 1968, es constituïa nostra benvolguda entitat associativa sota el nom de *Federació Regional Valenciana de Societats Musicals*. No obstant això, el costum popular i l'hàbit tradicionalista han produït que moltes persones i entitats, de tots els àmbits de la nostra societat, segueixen denominant els nostres associats amb el nom genèric de *bandes de música, les bandes, aquests de les bandes...* i, en algunes ocasions, amb apel·latius addicionals menys respectables. Sense negar la gran tradició *bandística* de les nostres societats musicals, ni el fet evident que, en la gran majoria d'aquestes, siga aquesta, la *banda de música*, simfònica o no, l'agrupació de major rellevància en el seu espectre artístic, pensem que fa falta una actualització de les connotacions de la denominació de *societat musical*, perquè tots puguem referir-nos al terme amb garanties d'enteniment mutu i major possibilitat d'èxit quan es produïsquen les seues aplicacions pràctiques. D'aquesta forma, i sense ànim de dogmatitzar, podem caracteritzar el concepte de societat musical com a entitats de caràcter privat, sense ànim de lucre i amb una massa social adequada i suficient, constituïdes legalment i inscrites en un registre públic, sobiranes en el seu govern i gestió, i on el voluntariat és un peça fonamental del seu entramat societari. Organitzacions complexes relacionades amb la societat propera on es desenvolupen i amb la qual col·laboren estretament, amb una escola de música que garantisca la sostenibilitat del projecte musical i amb, almenys, una agrupació artística de caràcter musical. D'aquesta forma, les bandes de música, ara convertides en SM, disposaran de tot el neces-

sari per enfrontar un futur complex on la sostenibilitat i la qualitat de la proposta de valor a l'entorn proper seran determinants de la seua supervivència.

6. La necessària relació de les societats musicals amb els seus ajuntaments

En la definició bàsica del concepte de societat musical fem referència a la relació d'aquestes entitats amb el seu entorn proper, un context concret al qual hauran d'aportar tota sort de serveis, en funció de les característiques de les persones que formen els possibles col·lectius destinataris dels esmentats serveis i de l'existència de determinats grups d'interès.

Des del punt de vista de les relacions institucionals, la primera entitat amb la qual la societat musical necessitarà mantenir aquesta dinàmica és amb el seu mateix Ajuntament, tot establint una necessària simbiosi en què les SM aportaran a la localitat el desplegament de totes les seues activitats, en una funció prioritària de caràcter eminentment social, com a punt de trobada de persones de totes les edats i condicions socioeconòmiques i culturals. Les SM aporten al seu entorn proper una proposta de valor que comença per la mateixa existència d'un nucli social en la localitat on resideixen, i conformen una veritable xarxa d'entitats de caràcter democràtic on les persones poden reunir-se i perseguir un objectiu comú, estudiar i practicar la música i, en suma, desenvolupar un activitat sociocultural que els permeta créixer com a éssers humans. Així mateix, les diverses agrupacions artístiques de les societats musicals, en general, i les seues bandes de música, en particular, han atès històricament i continuen atenant, actualment, les diverses manifestacions i celebracions festives, religioses i cíviques que es realitzen en el seu municipi i que tenen l'Ajuntament com a organitzador principal. Més enllà de la seua funció social bàsica, les SM són organitzacions de certa complexitat, prestadores de serveis a la comunitat, que basen la seua estructura financera i, per tant, la seua sostenibilitat, en els recursos que obtenen de la prestació d'aquests serveis. Concretament, el 77% dels ingressos d'aquestes organitzacions es basa en serveis prestats a tercers, segons els resultats de l'Estudi d'Estructura Pressupostària i Dimensió i Impacte Econòmic de les Societats Musicals a la Comunitat Valenciana, realitzat per l'equip ECONCULT de l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local de la Universitat de València en 2010. Per tant, no parlem d'entitats que viuen de les subvencions, com erròniament es descriu per part de persones i fòrums mal informats i de rigor dubtós, ja que aquestes solament constitueixen el 21% dels seus ingressos, segons l'esmentat estudi. Som davant unes unitats multiproducte i multiservei (Rausell i Estrems, 1999) que basen la seua supervivència en el seu propi treball i en les seues interaccions amb la comunitat. Per tant, no és

desgavellat pensar que qualsevol prestació de serveis, actualment, es reguli per un conveni o contracte en el qual les parts estipulin les activitats a realitzar, en quines condicions es prestaran aquests serveis i quines seran les retribucions d'aquests, amén d'altres consideracions. Encara podem recordar els antics alcaldes franquistes que disposaven de les nostres bandes de música amb caràcter discrecional, amb compensacions o sense, i que exigien resposta immediata i adequada a qualsevol necessitat que des de l'edifici consistorial es tingués, a colp d'«ordene i mane», sota l'amenaça tàcita de les ulteriors conseqüències que es produirien en el cas d'una suposada desobediència. Constatem que, en algunes ocasions, encara persisteix l'esperit d'aquesta relació de servilisme en l'actitud i el comportament de determinats personatges polítics freturosos de sensibilitat i de perspectiva temporal i cultural. A més, en justícia amb la nostra història i present, per pura lògica i no sense una considerable pressió associativa del nostre col·lectiu, a la qual es van sumar al seu moment una important quantitat de corporacions locals de tots els signes polítics i destacades organitzacions de la societat civil valenciana. El Consell de la Generalitat Valenciana publicava, en el DOCV del 22 de juliol de 2011, l'Ordre 1/2011, de 12 de juliol, de la Conselleria de Turisme, Cultura i Esport, per la qual es declarava bé immaterial de rellevància local (BRL) la tradició musical popular valenciana materialitzada per les SM de la Comunitat Valenciana. La primigènia motivació existent en la FSMCV en aquest àmbit passava per l'intent de declarar a les manifestacions culturals materialitzades per aquestes SM com a bé d'interès cultural (BIC). Però la declaració del Consell, en l'Ordre publicada el juliol de 2001, no arriba a aquest extrem, encara que obre la porta al fet que cada societat musical pugui ser declarada BIC, de forma individualitzada, si compleix una sèrie de requisits que s'especifiquen en l'ordre i és avaluada positivament a aquest efecte per una comissió de treball nomenada específicament per realitzar aquestes avaluacions.

No obstant això, una vegada més constatem deficiències que, en aquest cas, es concreten en l'incompliment que fa l'ordre de declaració de BRL de la Llei de Patrimoni Cultural Valencià (LPCV), en no concretar les mesures de protecció del bé declarat i, per tant, impossibilitar la seua inscripció en el registre de patrimoni de la Generalitat Valenciana. En aquest cas, al seu torn, la falta d'inscripció en el registre de patrimoni ha obstaculitzat el fet que la Generalitat Valenciana haja comunicat oficialment a tots els ajuntaments l'existència d'aquesta declaració, la qual cosa n'ha produït, per tant, el desconeixement generalitzat en les corporacions locals. A més, és necessari considerar que, segons l'article 4.2. de la Llei de Patrimoni Cultural Valencià, les entitats locals estan obligades a protegir i donar a conèixer els valors del patrimoni cultural existent en els seus respectius àmbits territorials, i especialment els correspon adoptar les mesures cautelars necessàries per evitar la deterioració, pèrdua o destrucció dels béns del patrimoni

cultural, comunicar a l'administració de la Generalitat qualsevol amenaça, dany o pertorbació de la seua funció social que siguen objecte aquests béns, així com les dificultats i necessitats de qualsevol ordre que tinguen per al compliment de les obligacions establertes en la citada llei. Així mateix, exercir les altres funcions que expressament els atribueix aquesta llei, sense perjudici del que estableix la legislació urbanística, mediambiental i altres que resulten d'aplicació en matèria de protecció del patrimoni cultural. Sense oblidar que l'article 4.3 de la LPCV implica la Generalitat Valenciana com a prestadora de l'assistència tècnica necessària a les altres administracions públiques valencianes, tot establint els mitjans de col·laboració amb aquestes en els casos i en la mesura que fos necessari per al compliment de les finalitats d'aquesta llei.

Pel que es veu, no ens queda més que elucubrar si el Consell ha realitzat l'omissió de les mesures de protecció del bé declarat en l'esmentada ordre, és a dir, la tradició musical popular valenciana materialitzada per les seues societats musicals, de forma casual, amb la qual cosa quedaria en franca evidència la seua competència institucional en el compliment de la llei —en aquest cas la de Patrimoni Cultural Valencià—, o si s'ha realitzat aquesta acció de forma intencionada, amb la qual cosa seriem davant una fatxenderia prevaricadora sense nom amb l'objectiu de deixar en guaret una declaració que hauria de tenir unes mires molt més altes en la protecció d'una cosa considerada pel mateix Consell com el principal senyal d'identitat del poble valencià.

7. Conclusions i pronòstic

Cal tindre en compte que, en aquest moment, l'associacionisme musical valencià és un dels escassos projectes d'èxit en un context social que està vivint com un fracàs col·lectiu molts aspectes de la seua història recent. Des d'aquesta perspectiva les SM constitueixen un dels escassos recursos que poden sustentar i coadjuvar a una reconstrucció de la marca col·lectiva i que, a més, possibilita una fàcil connexió en l'àmbit internacional.

Actualment, el nostre moviment associatiu conté la suficient informació, coneixement i capital humà per tal que, sense oblidar la seua tradició, siga capaç d'incorporar intel·ligència a les decisions col·lectives. Parlem de la major xarxa de persones articulada i organitzada per a la persecució d'un bé col·lectiu complex, l'ensenyament i pràctica de la música, així com la seua difusió global, la promoció de la cultura i l'incentiu de la creativitat, el foment de la sociabilitat i l'espai comú.

No obstant això, caldria tenir en compte que aquesta dinàmica es pot incardinar en el procés de transformació del model productiu, que d'acord amb les recomanacions d'Europa s'ha d'articular cap a models basats en un

creixement intel·ligent, sostenible i integrador, i les seues iniciatives relacionades amb el projecte d'una Europa del coneixement, que siga competitiva en l'àmbit mundial.

Els sectors culturals i creatius en general, i la música en particular, no estan del tot mal posicionats a la Comunitat Valenciana, i en conseqüència resultaria convenient aprofitar adequadament aquest recurs competitiu, encara que les polítiques públiques no van en aquesta direcció. Donar suport a les SM no és només una qüestió de correspondre justament als enormes efectes externs que provoca l'existència d'aquest moviment associatiu, sinó que respon a imperatius estratègics.

Les SM han mostrat, al llarg de la seua història i en moments contextuals molt complicats un elevat grau de resiliència i no resulta previsible que en la pròxima dècada es plantegen seriosos problemes de supervivència. El principal factor de risc no se situa en les majors o menors subvencions públiques sinó en el grau de preparació dels líders del moviment associatiu.

El valor socioeconòmic de les SM és ampli i va des dels efectes sobre la sociabilitat, fins a la construcció de la identitat col·lectiva i el sentit de pertinença individual, com a agents culturals, com a xarxa formativa, com a espai de foment de la creativitat i detecció de talent, i finalment com a recurs simbòlic col·lectiu que recull un ampli grau de consens.

Les SM han mostrat una notable maduresa pels seus processos de reflexió articulats al voltant dels dos congressos generals celebrats anteriorment. Des de fa ja més de 20 anys, l'associacionisme musical ha reflexionat sobre qüestions que tenen a veure amb el finançament, el paper i la funció de dones i jòvens, les escoles de música, la gestió cultural, el marc normatiu i jurídic i l'organització de les agrupacions musicals. Ara aportem com a novetat la incorporació de nous temes de debat com la innovació, els models de governança i les connexions, amb nous valors i dinàmiques socials.

Les SM són estructures de grups humans que s'articulen de manera complexa, però sempre al voltant de l'ensenyament, la pràctica i la difusió de la música, com un dels llenguatges més universals que permet la connexió entre cultures i generacions diverses i suposa una pràctica que no requereix necessàriament processos de codificació i descodificació complexos. A més, els estudis d'investigació plantegen que l'ensenyament i pràctica musical tenen efectes perceptibles sobre diversos aspectes neurològics, cognitius, sensorials, socials i un impacte sobre els nivells de benestar dels individus.

Així, les SM es mouran en la pròxima dècada en un context canviant on, la innovació tecnològica, la digitalització i la dimensió europea jugaran un paper important, i on el posicionament sobre la professionalització de la gestió de les SM determinarà les seues potencialitats i possibilitats de desenvolupament.

En el marc d'un procés de reflexió del moviment associatiu, a través del

III Congrés General de Societats Musicals de la Comunitat Valenciana, s'han identificat diversos vectors de tensió que, en funció de com es resolguen, ens trobarem en alguna combinació dels escenaris que descrivim a continuació:

7.1. Reforç d'allò bàsic

Escenari de reforç dels components identitaris, retorn a les pràctiques més folkloritzants i aglutinació sobre els elements essencials al voltant de la música, desconnexió de les dinàmiques externes i manteniment dels valors originals de l'associacionisme musical.

7.2. Societats de serveis

Un escenari de professionalització extrema de les SM, que es convertiran en organitzacions multifunció i multiserveis, orientades cap a les necessitats i els senyals de la demanda i marcades per la persecució de la màxima l'eficiència i molt pendents dels criteris de rendibilitat.

7.3. La comunitat creativa

La dinàmica de les SM s'incardina i espenta en un canvi del model productiu valencià cap als sectors culturals i creatius, d'acord amb les recomanacions de la Unió Europea. La cultura i la creativitat esdevenen l'element central de la competitivitat de la Comunitat Valenciana i les SM fonamenten l'origen del seu valor social com la principal xarxa organitzada de talent i creativitat i, a més, fan valer la seua xarxa d'infraestructures, que conclouen en opcions professionals.

Així, finalment seran els membres del nostre moviment associatiu, de manera col·lectiva a través de les accions de la FSMCV, o a partir de cadascuna de les SM, els que podran determinar cap a quina combinació d'escenaris encaminen els seus passos i, en conseqüència, determinar juntament amb els determinants del context el futur d'una de les manifestacions més enriquidores, singulars i compromeses que conformen el conjunt de la societat valenciana.

8. Abreviatures i sigles

FSMCV: Federació de Societats Musicals de la Comunitat Valenciana

SM: societats musicals

LVM: Llei Valenciana de la Música

IVM: Institut Valencià de la Música

LPCV: Llei de Patrimoni Cultural Valencià

BRL: bé immaterial de rellevància local

BIC: bé d'interès cultural